

М. Лобанова

АНТРОПОМОРФНІ СТАТУЕТКИ З ПОСЕЛЕННЯ БЕРЕЗІВСЬКА ГЕС У КОЛЕКЦІЯХ ОДЕСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ

У статті вперше публікується колекція антропоморфних статуєток з трипільського поселення Березівська ГЕС у Середньому Побужжі, яка зберігається у Одеському археологічному музеї НАН України. Колекція налічує 21 зразок антропоморфних глиняних статуєток та один кістяний. Розглянуто питання відносної і абсолютної хронології поселення.

Ключові слова: антропоморфна пластика, Кукутень А — Трипілля В1, Середнє Побужжя, музейні колекції.

Вступ. Яскравою частиною комплексу знахідок з пам'яток Кукутень—Трипілля є статуєтки. І поселення етапу Кукутень А — Трипілля В1 у Середньому Побужжі не є винятком. Серед них виразною пам'яткою є Березівська ГЕС, де було знайдено зразки антропо- та зооморфної пластики. Окрім цього під час досліджень було виявлено зразки керамічних моделей (Овчинников 1994). Також з пам'ятки походять зразки антропо- і зооморфних елементів на керамічних виробках.

Пам'ятку досліджували 1955 р. під керівництвом В. Даниленка (Цвек 2004, с. 38—39). Тоді було вивчено два заглиблені об'єкти зі щільним заповненням і частину платформи (Бурдо 2015, с. 11).

Протягом 1962—1965 рр. дослідження на поселенні Березівської ГЕС відбувались під керівництвом В. Цибекова. Загальна площа обстеженої пам'ятки становила 1500 м² (рис. 1; Цибеков 1971, с. 188; рис. 1). Під час експедиції досліджено 12 стоянок, 14 поховань, 11 господарських ям і два «жертovníки». Зібрані колекції з цих експедицій були передані до Одеського археологічного музею та стали предметом цього дослідження.

Польові дослідження пам'ятки було продовжено у 1989—1999 рр. під час роботи експедиції М. Лобанова, 2025

диції Інституту археології НАН України під керівництвом О. В. Цвек. За її даними, площа поселення становила орієнтовно 10 га (Цвек 1999, с. 51). У публікаціях результатів згадано об'єкти таких типів: заглиблені споруди, наземні глинобитні одно- та двоповерхові будівлі, господарські споруди та ями.

Поселення Березівська ГЕС було атрибутовано до сабатинівської групи пам'яток етапу Кукутень А — Трипілля В1 (Даниленко, Шмаглій 1972, с. 17; Бурдо 2015; Палагута 2016, с. 142). За даними радіовуглецевого методу, отриманими у Київській лабораторії, поселення було датовано 4610 ± 70 та 4565 ± 85 cal BCE (Бурдо 2001—2002, с. 443). Останніми роками було отримано результати AMS-датування з лабораторій у Берні (Швейцарія), Познані (Польща) та у лабораторії Університету штату Пенсильванія (США). Згідно з ними, поселення могло існувати у проміжку 4361—3996 Cal BCE (рис. 2; Kiosak et al. 2021, tabl. 1; Harper et al. 2023, tabl. 2; Лобанова 2024; рис. 2).

Пам'ятки Кукутень А — Трипілля В1 у Середньому Побужжі вирізняються яскравим матеріалом. Знахідки з Березівської ГЕС часто ставали предметом різних досліджень. Зразки антропоморфної пластики з Березівської ГЕС були представлені в експозиції Одеського археологічного музею НАН України. Проте результати багаторічних досліджень залишаються не опублікованими детально, тому ця проблематика є актуальною.

Матеріали і методи. Проблема вивчення антропоморфної пластики культурного комплексу Кукутень—Трипілля розглянута в багатьох дослідженнях. Важливою для цієї теми є монографія А. Погожевої (1983). Змістовно методологія дослідження трипільської пластики описана в монографії С. Церни та М. Васілаке

Рис. 1. План поселення Березівська ГЕС за результатами розкопок 1963—1965 рр. **Умовні позначки:** I — площадки; II — «землянки», заглиблені споруди; III — квадрати, шурфи (промальовано М. Лобановою, за: Цыбесков 1971)

Fig. 1. Plan of the Berezivska HES settlement based on the results of excavations in 1963—1965. **Legends:** I — platforms; II — «pit-houses», deepened features; III — squares, trenches (drawn by M. Lobanova, after: Tsybeskov 1971)

(Terna, Vasilache 2019). Для опису матеріалу й обговорення результатів я застосувала типології з названих вище робіт.

Колекція статуєток з Березівської ГЕС у зібраннях Одеського археологічного музею складається з 22 знахідок (додаток). Більшість зразків виготовлено із глини, лише один — із кістки. Кількісно переважають збережені фрагментовано знахідки.

Антропоморфна глиняна пластика виготовлена із добре підготовленого тіста. У домішці трапляється пісок, кварц і вапно. Статуєтки прикрашені заглибленим орнаментом. У заглибленнях подеколи помітні залишки білої фарби, а на поверхні — залишки вохри.

Велику кількість складає вибірка верхніх частин статуєток (рис. 3—5). Ці фрагменти допомагають нам простежити, як була сформована голова, руки та можливі жести. Голову зображали у декількох варіантах: а двох статуєтках

голова представлена схематично — у вигляді «конусоподібного» продовження (рис. 3: 4, 5); у ще двох випадках було сформовано ніс (рис. 3: 1, 2); в одному випадку на голові позначені очі у вигляді отворів (рис. 3: 3).

Груди на статуєтках зображені схематично у вигляді маленьких наліпів (рис. 3: 4—6; 4: 2, 5, 6) або взагалі відсутні. Орнаментальна композиція на верхній частині статуєток представлена заглибленими щільними лініями — горизонтальними, діагональними або у вигляді півкіл. Часто вона доповнена ромбом у зоні грудей, іноді з крапкою всередині (рис. 3: 2, 4; 4: 1, 4—6; 5: 2). Задня частина тулуба прикрашена заглибленим орнаментом у вигляді півкіл.

У більшості статуєток, де збережена нижня частина, є ряд подібних характеристик (рис. 6, 7). Морфологія цих артефактів свідчить, що у фігурок була вертикальна позиція. У статуєток була виражена стеатопігія. Знизу фігурки був

OxCal v4.4.4 Bronk Ramsey (2021); r:5 Atmospheric data from Reimer et al (2020)

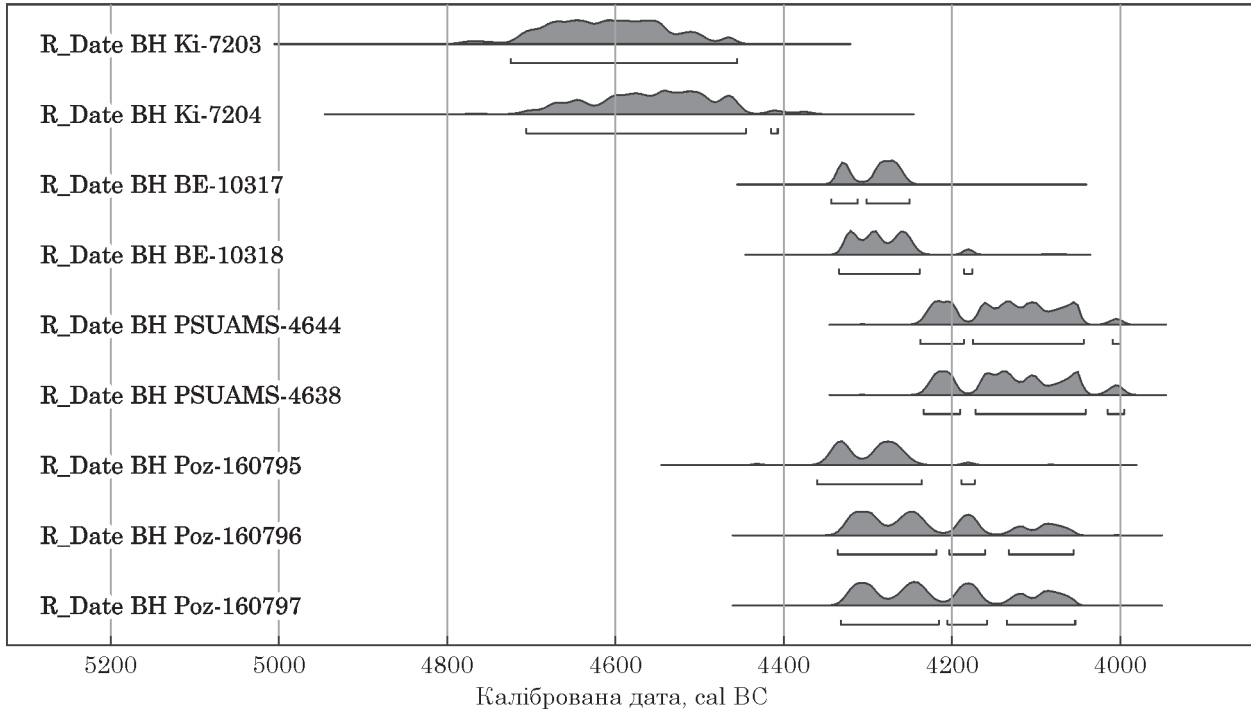

Рис. 2. Дані радіовуглецевого датування поселення Березівська ГЕС (Бурдо 2001—2002; Kiosak et al. 2021; Harper et al. 2023; Лобанова 2024)

Fig. 2. Radiocarbon dating of the Berezivska HES settlement (Burdo 2001—2002; Kiosak et al. 2021; Harper et al. 2023, Lobanova 2024)

Рис. 3. Фрагменти верхніх частин антропоморфної пластики

Fig. 3. Fragments of the upper parts of anthropomorphic figurines

Рис. 4. Фрагменти верхніх частин антропоморфної пластики

Fig. 4. Fragments of the upper parts of anthropomorphic figurines

зроблено вертикальне включення діаметром 0,5—0,6 см. Загалом, на всіх фрагментах, де простежується вертикальна позиція, наявне це включення (рис. 6, 7). Всі ці фрагменти декоровані заглибленим орнаментом. Зона лона орнаментована ромбами (рис. 6: 1—2; 7: 1). Сідниці прикрашені спіралями. Також спіралі є у всіх орнаментованих статуетках спереду, у центральній зоні нижньої частини.

Повністю збережена антропоморфна неорнаментована глиняна статуетка (рис. 8: 1). Вона виготовлена з добре підготовленої глини, з однієї частини, з якої сформовано тулуб, руки, голову та сідниці.

В єдиному екземплярі наявна кістяна статуетка (рис. 8: 2). Зберіглася лише нижня частина, на якій є відколи та сліди вторинного обпалу. У нижній частині зображені сідниці та ноги на підставці.

Обговорення. З пам'ятки Кукутень АЗ — Трипілля В1 Березівської ГЕС походять фрагментовані статуетки із заглибленим орнаментом. Морфологія легко визначається — верхня частина статуетки (торс) та нижня частина ста-

туетки. Збережені фрагменти дають підстави для висновку, що більшість статуеток виготовлено у вертикальній позиції. Така статистика характерна і для поселень Пруто-Дністровського межиріччя. У монографії С. Церна та М. Васілаке (Țerna, Vasilache 2019) навели свої дані щодо позицій антропоморфної пластики: 458 статуеток у зібраннях Національного музею історії Молдови 340 (74,2 %) були у вертикальній позиції (Țerna, Vasilache 2019, p. 41).

Для верхньої частини статуетки характерними є виразні та подовжені плечові виступи, часто відламані або пошкоджені, а також — схематичне зображення голови як вертикального подовженого овалу. Одним екземплярком представлена голова з очами у вигляді отворів і з розгалуженими кривими лініями (овали). Подібні зображення голови не є поширеними на цьому етапі Кукутень—Трипілля, але трапляються у комплексах пам'яток Стеучень—Холм, Дрегушень та Ізвоаре (Kovács et al. 2023, p. 108—109, 140—141, 176—177; Monah 1997, fig. 24).

Верхня частина фігурок прикрашена заглибленим орнаментом. На деяких знахідках

Рис. 5. Фрагменти антропоморфної глиняної пластики
Fig. 5. Fragments of the anthropomorphic clay figurines

зберіглися руки. Вони зображені у позиції догори. Подібна позиція та орнаментация виявлена на багатьох пам'ятках у Подністер'ї та Попрутті. Серед них можна згадати такі поселення, як Дрегушень, Хебешешть, Кукутен—Четеуя, Русешть-Ной I, Путінешть III та Жора-де-Сус (Kovács et al. 2023, p. 84—85; Monah 1997, fig. 19; Terna, Vasilache 2019, pl. 24, 23—24, 48—49).

На статуетках виражена стеатопігія, яка є характерною для Трипілля VI. Вона яскраво виражена, але не є такою гіпертрофованою, як на пластиці ранньотрипільських пам'яток. Фрагменти прикрашено орнаментом у вигляді спіралей типу IV/2 у зоні стегон, а у зоні лона орнаментом типу II/3 у вигляді ромба з перехресними лініями всередині (Погожева 1983, табл. 5, 7). Така комбінація декору — спіралей

і ромбів — є поширеною на багатьох статуетках типу «а» (за Погожевою) з різних поселень Кукутен А (Kovács et al. 2023, p. 94—95, 181; Monah 1997, fig. 48, 51).

Важливо зазначити, що так орнаментована статуетка, знайдена у верхніх шарах пам'ятки культури лінійно-стрічкової кераміки Кам'яне-Завалля під час досліджень 2019 р. (Кіосак, Лобанова, Колесниченко 2020, рис. 25). Ця пам'ятка розташована неподалік від поселення сабатинівської групи Кам'яне-Завалля 1. Також спіралі трапляються у нижній частині статуетки спереду. Щільний орнамент із заглиблених ліній іноді доповнений крапками або невеличкими овалами. Подібний декор можна побачити на знахідках з іншого поселення сабатинівської групи — Сабатинівка 1

Рис. 6. Фрагменти антропоморфної глиняної пластики

Fig. 6. Fragments of the anthropomorphic clay figurines

Рис. 7. Фрагменти нижніх частин антропоморфної глиняної пластики

Fig. 7. Fragments of the lower part of the anthropomorphic clay figurines

(Козубовський 1933, табл. 41; Кулаковська 2021, с. 23).

Розширюють картину пластики статуетки з Березівської ГЕС, які вирізняються наявністю включення або порожнини — простору всередині статуетки (рис. 6, 7). На матеріалі з поселення включення мають вигляд вертикальних циліндричних отворів знизу фігурки. Подібні варіанти також є і на Сабатинівці I (Козубовський 1933, табл. 41; Киосак, Олейник, Синельников 2010, рис. 1, 2).

Усі статуетки були виготовлені з добре підготовленої глини, в якій іноді помітні домішки. Цей матеріал та орнаментация відповідають притаманній для цього часу у Середньому По-

Рис. 8. Знахідки з поселення Березівська ГЕС, статуетки: 1 — глиняна, 2 — кістяна

Fig. 8. Finds from the Berezivska HES settlement, figurine: 1 — clay, 2 — bone

бужжі традиції Прекукутеня для виготовлення кераміки. На етапі Кукутеня А — Трипілля В1 у регіоні починає з'являтися розписний посуд традиції Кукутеня. Його виготовляли з якісніше підготовленої глини, яка після обпалу набувала жовтого, помаранчевого або червоного кольору. На синхронних пам'ятках сабатинівської групи вже серед іншого трапляється пластика, виготовлена з глини такого типу. На поселенні Березівська ГЕС всі зразки глиняної пластики відповідають традиції Прекукутеня завдяки тісту та заглибленій орнаментатії.

За наведеними вище аналогіями, антропоморфна пластика з поселення Березівська ГЕС є синхронною пластиці з поселення етапу Кукутеня А3 західного ареалу культурного комплексу. Результати радіовуглецевого та AMS-

датування відповідають відносній хронології (Kiosak, Lobanova 2021). Окрім цього, цікавим є питання контексту знахідок (додаток). Три знахідки походять з площадок, чотири — із заглиблених об'єктів, які В. Цибесков інтерпретував як землянки. Для двох заглиблених об'єктів відомі нові AMS-дати. «Землянка 7», з якої походить нижня частина статуетки (рис. 7: 2), має дату 4326—4240 cal BCE (Kiosak et al. 2021, tabl. 1). Дві статуетки (рис. 4: 1, 3) були знайдені в об'єкті «землянка 6», яку датовано 4361—4054 cal BCE (Лобанова 2024).

Висновки. Необхідно зазначити, що з пам'яток сабатинівського типу відома невелика кількість пластики. У публікаціях представлено поодинокі приклади цієї групи знахідок з поселень Сабатинівка I, Березівська ГЕС, Кам'яне-Завалля 1 та Тополі. Корисними у такому випадку є доступні матеріали з наукових архівів і фондів.

Антропоморфні статуетки з Березівської ГЕС мають характерні риси. Фігурки прикрашені заглибленим орнаментом, доповненим білою пастою. Така комбінація елементів є поширеною і також трапляється на знахідках з інших пам'яток регіону Середнього Побужжя. Серед елементів — спіралеподібні елементи та ромби. Характерними є чітко зображені та подовжені плечові виступи, схематичне зображення голови, стеатопігія (типова для Кукутеня А — Трипілля В1). У нижній частині антропоморфної пластики на знахідках простежуються вертикальні включення. Більшість антропоморфних фігурок представлені у вертикальній позиції. Описані знахідки переважно фрагментовані. Це — важливий елемент для подальшого дослідження, адже акт фрагментації статуетки міг мати символічне значення, та й розламани статуетки могли використовуватися вторинно з певною ритуальною метою.

Морфологія та декор пластики допомагає простежити подібність матеріалів із Середнього Побужжя і пам'яток західного ареалу Кукутеня—Трипілля — Подністер'я та Попруття. Це свідчить, що Березівська ГЕС є синхронною з поселеннями Кукутеня А3, що відповідає новим даним AMS-датування.

У ході підготовки статті було створено 3D-моделі опублікованих статуеток, доступні за покликанням (рис. 9).

Подяки. Наукова обробка колекції з отриманням нових AMS-дат відбулась у рамках проекту CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_053/001695 (Postdoc2MUNI). Опрацювання архівних документів виконано завдяки проекту «Berezivska HES site: processing, digitalizing, and publication of the archival documents and ceramic collection», підтриманого стипендією Німецького археологічного інституту «Documenting, Recording and Saving Ukrainian Archaeological Heritage». 3D-моделі було підготовлено за участі Я. Ченцова.

Рис. 9. 3D-моделі статуеток, підготовлені методом фотограмметрії, доступні за QR-кодом

Fig. 9. 3D-models of the figurines, prepared by photogrammetry, are available by QR-code

СПИСОК АНТРОПОМОРФНИХ СТАТУЕТОК З ПОСЕЛЕННЯ БЕРЕЗІВСЬКА ГЕС У ОДЕСЬКОМУ АРХЕОЛОГІЧНОМУ МУЗЕЇ

1. Фрагмент верхньої частини антропоморфної статуетки, ОАМ 89953 (рис. 3: 1). 4,5 × 3,5 см. Кв. IX—VV (?); гл. 125—149 см; п. н. 26; розкопки 1963 р.
2. Верхня частина глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 90022 (рис. 3: 2). 7,2 × 3,7 см. Кв. 3/М; гл. 50—70 см (?); п. н. 1652; розкопки 1962 р.
3. Голова глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 90029 (рис. 3: 3). 3,2 × 2,2 см. Землянка 8; гл. 125—140 см; п. н. 13; розкопки 1964 р.
4. Фрагмент верхньої частини глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 89967 (рис. 3: 4). 3,3 × 4,2 см. Кв. IX/Г—В2 (площадка 3); п. н. 14; розкопки 1963 р.
5. Фрагмент верхньої частини глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 90034 (рис. 3: 5). 3,3 × 2,3 см. Кв. 8/І (землянка 6); п. н. 8; розкопки 1963 р.
6. Верхня частина антропоморфної статуетки, ОАМ 90049 (рис. 3: 6). 7 × 5 см. П. н. 1651; розкопки 1962 р.
7. Фрагмент верхньої частини антропоморфної статуетки, ОАМ 89986 (рис. 4: 1). 3,7 × 3,3 см. Кв. 9/К—В (землянка 6); розкопки 1964 р.
8. Фрагмент тулуба глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 89987 (рис. 4: 2). 4,1 × 3,1 см. Землянка 8; п. н. 2; розкопки 1964 р.
9. Фрагмент тулуба глиняної статуетки, ОАМ 89985 (рис. 4: 3). 4,5 × 2,9 см. Землянка 6; п. н. 2; розкопки 1962 р.
10. Фрагмент тулуба глиняної статуетки, ОАМ 89988 (рис. 4: 4). 4,5 × 2,5 см. Розкопки 1962 р.
11. Верхня частина глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 90027 (рис. 4: 5). 6,5 × 4,4 см. Гл. 160—180 см; п. н. 27; розкопки 1963 р.
12. Фрагмент верхньої частини глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 90031 (рис. 4: 6). 5 × 3 см. П. н. 1657; розкопки 1962 р.
13. Фрагмент центральної частини глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 90028 (рис. 4: 7). 4,2 × 3,1 см. П. н. 1653; розкопки 1962 р.
14. Фрагмент тулуба і нижньої частини антропоморфної глиняної статуетки, ОАМ 90033 (рис. 5: 1). 7,3 × 3,1 см. Кв. IX/Г (?); розкопки 1962 р.
15. Фрагмент верхньої частини глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 90023 (рис. 5: 2). 17 × 6 см. П. н. 19.
16. Фрагмент глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 90053 (рис. 6: 1). 18 × 9 см. П. н. 14; розкопки 1964 р.
17. Фрагмент нижньої частини глиняної антропоморфної статуетки з частиною корпусу, ОАМ 89983 (рис. 6: 2); 8,6 × 4,3 см. Гл. 88—105 см; п. н. 27; розкопки 1962 р.
18. Фрагмент нижньої частини глиняної антропоморфної статуетки, ОАМ 90051 (рис. 7: 1). 14 × 7 см. П. н. 1; розкопки 1962 р.
19. Нижня частина антропоморфної статуетки, ОАМ 89982 (рис. 7: 2). 7 × 2,6 см. Землянка 7а; п. н. 1; розкопки 1962 р.
20. Фрагмент нижньої частини антропоморфної статуетки, ОАМ 89943 (рис. 7: 3). 3,9 × 2,9 см. П. н. 28; розкопки 1964 р.
21. Глиняна антропоморфна статуетка без декору, ОАМ 90032 (рис. 8: 1). 5,6 × 2,2 см. П. н. 1655; розкопки 1962 р.
22. Фрагмент нижньої частини кістяної статуетки на підставці, ОАМ 90030 (рис. 8: 2). 4,6 × 1,8 см. Кв. IV/Щ. Гл. 125—137 см; п. н. 2; розкопки 1963 р.

Бурдо, Н. 2001—2002. Новые данные для абсолютной датировки неолита и раннего энеолита на территории Украины. *Stratum plus*, 2, 431-446.

Бурдо, Н. 2015. Место памятников сабатиновского типа в структуре культурного комплекса Кукутень—Триполье. *Материалы по археологии Северного Причерноморья*, 13, с. 11-26.

Даниленко, В. М., Шмаглій, М. М. 1972. Про один поворотний момент в історії енеолітичного населення Південної Європи. *Археологія*, 6, с. 3-20.

Кіосак, Д. В., Лобанова, М. А., Колесниченко, А. М. 2020. *Звіт про розкопки на поселенні Кам'яне-Завалля (Савранський район Одеської області)*. Науковий архів ОАМ НАН України 97443, арк. 1-124.

Кіосак, Д. В., Олейник, А. В., Синельников, А. С. 2010. Новые материалы первого Сабатиновского поселения. *Лукомор'я: археологія, етнологія, історія Північно-Західного Причорномор'я*, 4, с. 9-13.

Козубовський, Ф. А. 1933. *Археологічні дослідження на території БОГЕСу 1930—1932 рр. Підсумки археологічних розвідкових робіт в районі майбутнього підтоплення Бозької гідроелектроцентралі*. Київ: ВУАН.

Кулаковська, Л. (ред.). 2021. *Речі і час: експонати Археологічного музею. Каталог*. Упорядники Л. Кулаковська, Є. Пічкур, Г. Кисленко, М. Васильєва. Київ: ІА НАН України.

Лобанова, М. 2024. Нові дані по датуванню трипільського поселення Березівська ГЕС. *Eminak*, 1 (45), с. 46-60. doi: 10.33782/eminak2024.1(45).691

Овчинников, Е. 1994. Модель печі з трипільського поселення Березівка. *Археологія*, 3, с. 149-151.

Палагута, И. В. 2016. *Трипольская культура в начале развитого периода (ВІ): относительная хронология и локальные варианты памятников*. Киев: О. Філюк.

Погожева, А. 1983. *Антропоморфная пластика Триполья*. Новосибирск: Наука.

Цвек, О. В. 1999. Нові дослідження багатошарового поселення східнотрипольської культури Березівка на Південному Бузі. *Археологічні відкриття в Україні 1998—1999 рр.*, с. 51-53.

Цвек, О. 2004. Березівка (Березівська ГЕС). В: Новохатько, Л. (ред.). *Енциклопедія Трипільської цивілізації*. 2. Київ, с. 38-39.

Цыбесков, В. 1967. *Березовское раннеземледельческое поселение на Южном Буге*. Одеса: Науковий архів ОАМ НАН України.

Цыбесков, В. 1971. Некоторые итоги исследования Березовского поселения. *Материалы по археологии Северного Причерноморья*, 7, с. 187-192.

Harper, T., Diachenko, A., Ryzhov, S., Rassamakin, Y., Eccles, L., Kennett, D., Tsvek, E. 2023. Assessing the Spread of Eneolithic Agricultural Communities in the Forest-Steppe OF Ukraine Using AMS Radiocarbon Dating. *Radiocarbon*, 3, p. 643-663.

Kiosak, D., Kotova, N., Tinner, W., Szidat, S., Nielsen, E. H., Brugger, S. O., de Capitani, A., Gobet, E. and Makhortykh, S. 2021. The Last Hunter-Gatherers and Early Farmers of the Middle Southern Buh River Valley (Central Ukraine) in VIII—V mill. BC. *Radiocarbon*, p. 121-137. doi: 10.1017/rdc.2020.120

Kiosak, D., Lobanova, M. 2021. On the chronology of the Sabatynivka group of the Cucuteni-Trypillia cultural complex (Central Ukraine). *Sprawozdania Archeologiczne*, 73, 2, p. 25-46.

Kovács, A., Nechifor, A., Aparaschivei, C., Kovács, A. 2023. *Beauties in Clay: Catalogue of Cucuteni Anthropomorphic Representations from Botosani County Museum*. Cluj-Napoca: Mega.

Monah, D. 1997. *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*. Piatra-Neamț: Muzeul de Istorie Piatra-Neamț.

Терна, С., Василаче, М. 2019. *Figurinele antropomorfe din etapa Cucuteni A din interfluviul pruto-nistrean: (on baza colecțiilor Muzeului Național de Istorie a Moldovei) = Anthropomorphic figurines from Cucuteni A stage from the Prut-Dniester interfluvies: (the collections of the National Museum of History of Moldova)*. Chișinău: Bons Offices.

Representations from Botosani County Museum. Cluj-Napoca: Mega.

Monah, D. 1997. *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*. Piatra-Neamț: Muzeul de Istorie Piatra-Neamț.

Терна, С., Василаче, М. 2019. *Figurinele antropomorfe din etapa Cucuteni A din interfluviul pruto-nistrean: (on baza colecțiilor Muzeului Național de Istorie a Moldovei) = Anthropomorphic figurines from Cucuteni A stage from the Prut-Dniester interfluvies: (the collections of the National Museum of History of Moldova)*. Chișinău: Bons Offices.

M. Lobanova

REFERENCES

Burdo, N. 2001—2002. Novye dannye dlia absoliutnoi datirovki neolita i rannego eneolita na territorii Ukrainy. *Stratum plus*, 2, s. 431-446.

Burdo, N. 2015. Mesto pamyatnikov sabatinovskogo tipa v strukture kulturnogo kompleksa Kukuten-Tripole. *Materialy po arkheologii Severnogo Prichernomor'ya*, 13, s. 11-26.

Danylenko, V. M., Shmahlii, M. M. 1972. Pro odyin povrotnyi moment v istorii eneolitychnoho naselennia Pivdennoi Yevropy. *Arkheolohiia*, 6, s. 3-20.

Kiosak, D. V., Lobanova, M. A., Kolesnychenko, A. M. 2020. *Zvit pro rozkopky na poselenni Kam'iane-Zavallia (Savranskyi raion Odeskoï oblasti)*. Naukovyi arkhiv OAM NAN Ukrainy 97443, ark. 1-124.

Kiosak, D. V., Oleinik, A. V., Sinelnikov, A. S. 2010. Novye materialy pervogo Sabatinovskogo poseleniia. *Lukomor'ia: arkheolohiia, etnolohiia, istoriia Pivnichno-Zakhidnoho Prychornomor'ia*, 4, s. 9-13.

Kozubovskiy, F. A. 1933. *Arkheolohichni doslidzhennia na terytorii BOHESu 1930—1932 rr. Pidsumky arkheolohichnykh rozvidkovykh robot v raioni maibutnoho pidtoplennia Bozkoï hidroelektrotsentrali*. Kyiv: NKO USRR, VUAN.

Kulakovska, L. (ed.). 2021. *Rechi i chas: eksponaty Arkheolohichnoho muzeiu. Kataloh*. Uporiadnyky L. Kulakovska, Ye. Pichkur, H. Kyslenko, M. Vasyliieva. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Lobanova, M. 2024. Novi dani po datuvannyu trypill'skogo poselennia Berezivska HES. *Eminak*, 1 (45), s. 46-60. doi: 10.33782/eminak2024.1(45).691

Ovchynnykov, E. 1994. Model pechi z trypill'skoho poselennia Berezivka. *Arkheolohiia*, 3, s. 149-151.

Palaguta, I. V. 2016. *Tripolskaya kultura v nachale razvitohto perioda (BI): otноситelnaya khronologiya i lokalnye varianty pamyatnikov*. Kiyev: O. Filyuk.

Pogozheva, A. 1983. *Antropomorfnyaya plastika Tripolya*. Novosibirsk: Nauka.

Tsvek, O. V. 1999. Novi doslidzhennia bahatosharovoho poselennia skhidnotrypolskoi kultury Berezivka na Pivdenomu Buzi. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 1998—1999 rr.*, s. 51-53.

Tsvek, O. 2004. Berezivka (Berezivska HES). In: Novokhatko, L. (ed.). *Entsyklopediya Trypill'skoyi tsyvilizatsiyi*. 2. Kyiv, s. 38-39.

Tsybeskov, V. 1967. *Berezovskoe rannezemledelcheskoe poselenie na Yuzhnom Buge*. Odesa. Naukovyy arkhiv OAM NAN Ukrainy.

Tsybeskov, V. 1971. Nekotorye itogi issledovaniia Berezovskogo poseleniia. *Materialy po arkheologii Severnogo Prichernomor'ya*, 7, s. 187-192.

Harper, T., Diachenko, A., Ryzhov, S., Rassamakin, Y., Eccles, L., Kennett, D., Tsvek, E. 2023. Assessing the Spread of Eneolithic Agricultural Communities in the Forest-Steppe OF Ukraine Using AMS Radiocarbon Dating. *Radiocarbon*, 3, p. 643-663.

Kiosak, D., Kotova, N., Tinner, W., Szidat, S., Nielsen, E. H., Brugger, S. O., de Capitani, A., Gobet, E. and Makhortykh, S. 2021. The Last Hunter-Gatherers and Early Farmers of the Middle Southern Buh River Valley (Central Ukraine) in VIII—V mill. BC. *Radiocarbon*, p. 121-137. doi: 10.1017/rdc.2020.120

Kiosak, D., Lobanova, M. 2021. On the chronology of the Sabatinivka group of the Cucuteni-Trypillia cultural complex (Central Ukraine). *Sprawozdania Archeologiczne*, 73, 2. p. 25-46.

Kovács, A., Nechifor, A., Aparaschivei, C., Kovács, A. 2023. *Beauties in Clay: Catalogue of Cucuteni Anthropomorphic*

ANTHROPOMORPHIC FIGURINES FROM THE BEREZIVSKA HES SITE IN THE ODESA ARCHAEOLOGICAL MUSEUM COLLECTIONS

The collection of anthropomorphic figurines from the Cucuteni A — Trypillia settlement of Berezivska HES in the Southern Buh River valley is publishing first in the paper. The collection, kept in the Odesa Archaeological Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine, includes 21 anthropomorphic clay figurines and 1 bone figurine.

The Berezivska HES settlement was attributed to the Sabatinivka group of sites of the Cucuteni A — Trypillia B1 stage. According to the radiocarbon data, obtained at the Kyiv Laboratory, the settlement was dated to the 4610 ± 70 and 4565 ± 85 cal BCE. In recent years, AMS dating results have been obtained from laboratories in Bern (Switzerland), Poznan (Poland), and the laboratory of the Pennsylvania State University (USA). According to them, the settlement could have existed between 4361—3996 cal BCE.

Anthropomorphic figurines from the Berezivska HES have their characteristic features. The figurines are decorated with the incised ornament filled by white paste and ochre. The decoration includes the spiral elements and rhombuses. This combination of elements is common in collections from other Southern Buh River valley sites. Characteristic features such as elongated shoulder protrusions, a schematic head representation, and steatopygia (typical for Cucuteni A — Trypillia B1) are depicted. The lower part of the anthropomorphic plastic is marked with vertical inclusions. Most of the anthropomorphic figures are presented in an upright position. The described finds are mostly fragmented.

The morphology and decor of the plastics allow us to trace the similarity of materials from the Southern Buh River valley to the sites of the western area of the Cucuteni—Trypillia Dniester and Prut area. This indicates that the Berezivska HES is synchronous with the Cucuteni A3 settlements, which is consistent with the new AMS dating data.

Keywords: Anthropomorphic figurines, Cucuteni A — Trypillia B1, Middle Southern Buh valley, museum collections.

Одержано 21.01.2025

ЛОБАНОВА Марія, доктор філософії, Одеський археологічний музей Національної академії наук України, Україна.

Mariia LOBANOVA, PhD, Odesa Archaeological Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine.

ORCID: 0000-0001-8497-8206,

e-mail: lbnvmsh@gmail.com.